

Komisija za očuvanje nacionalnih spomenika, na osnovu člana V stav 4 Aneksa 8 Opšteg okvirnog sporazuma za mir u Bosni i Hercegovini i člana 39 stav 1 Poslovnika o radu Komisije za očuvanje nacionalnih spomenika, na sjednici održanoj od 16. do 22. januara 2007. godine je donijela

ODLUKU

I

Istorijska građevina – Mjesto i ostaci Sulejmanpašića kule u Odžaku, opština Bugojno, proglašava se nacionalnim spomenikom Bosne i Hercegovine (u daljem tekstu: nacionalni spomenik).

Nacionalni spomenik se nalazi na lokaciji koja obuhvata zemljišne parcele br. 94 i 96, z.k. uložak broj 311, k.o. Gornji Odžak, opština Bugojno, Federacija Bosne i Hercegovine, Bosna i Hercegovina, uključujući i prostor zaštitnog pojasa definisanog u tački III ove odluke.

Na nacionalni spomenik se primjenjuju mjere zaštite i rehabilitacije utvrđene Zakonom o sprovođenju odluka Komisije za zaštitu nacionalnih spomenika uspostavljene shodno Aneksu 8. Opšteg okvirnog sporazuma za mir u Bosni i Hercegovini («Službene novine Federacije BiH», br. 2/02, 27/02 i 6/04).

II

Vlada Federacije Bosne i Hercegovine (u daljem tekstu: Vlada Federacije) dužna je da obezbijedi pravne, naučne, tehničke, administrativne i finansijske mjere za zaštitu, konzervaciju, restauraciju i prezentaciju nacionalnog spomenika.

Komisija za očuvanje nacionalnih spomenika (u daljem tekstu: Komisija) utvrdiće tehničke uslove i obezbijediti finansijska sredstva za izradu i postavljanje informacione table sa osnovnim podacima o spomeniku i odluci o proglašenju dobra nacionalnim spomenikom.

III

Radi trajne zaštite nacionalnog spomenika, utvrđuju se sljedeće mjere zaštite:

I zona zaštite obuhvata prostor kule definisan u tački I stav 2 ove odluke. U toj zoni zaštite se utvrđuju sljedeće mjere:

- dozvoljeni su samo radovi na restauraciji i konzervaciji nacionalnog spomenika uz odobrenje federalnog ministarstva nadležnog za prostorno uređenje (u daljem tekstu: nadležno ministarstvo) i stručno nadziranje nadležne službe zaštite naslijeđa na nivou Federacije Bosne i Hercegovine (u daljem tekstu: nadležna služba zaštite);

- izvršiti raščišćavanje prostora unutar nacionalnog spomenika od samoniklog drveća i rastinja;
- sprovesti statičko-konstruktivnu analizu stanja nosivih zidova kule, rekognoscirati konstruktivne i nekonstruktivne pukotine u zidu i površinska oštećenja zida, utvrditi karakter pukotina u zidovima, njihovu dubinu, širinu i smjer i utvrditi razloge njihovog nastajanja, ispitati stanje konstrukcije, izvršiti geomehnička ispitivanja ukoliko to bude bilo potrebno, te izraditi elaborat statičko-konstruktivne sanacije kule sa prijedlogom mjera radi zaštite objekta, kao i prolaznika od obrušavanja kamenih zidova.

U zaštitnom pojasu u radijusu od cca 150 m oko nacionalnog spomenika, definisanom na karti koja je sastavni dio ove odluke, utvrđuju se sljedeće mjere:

- na katastarskim parcelama unutar prostornog obuhvata zaštitnog pojasa nacionalnog spomenika, sopstvenicima se omogućava sanacija postojećih i izgradnja novih objekata koji svojim izgledom, veličinom, upotrijebljenim materijalima i prostornim odnosima ne smiju da ugroze ambijentalne vrijednosti prostornog obuhvata nacionalnog spomenika.

Svi radovi na zaštiti, bez obzira na njihovu vrstu i obim, moraju da budu realizovani na osnovu prethodno pribavljenog odobrenja nadležnog ministarstva i stručno nadziranje nadležne službe zaštite.

IV

Stavljaju se van snage svi sprovedbeni i razvojni prostorno-planski akti koji su suprotni odredbama ove odluke.

V

Svako a posebno nadležni organi Federacije Bosne i Hercegovine, kantona, gradske i opštinske službe suzdržaće se od preduzimanja bilo kakvih radnji koje mogu da oštete nacionalni spomenik ili dovedu u pitanje njegovu zaštitu.

VI

Ova odluka dostaviće se Vladi Federacije, nadležnom ministarstvu, nadležnoj službi zaštite, opštinskom organu uprave nadležnom za poslove urbanizma i katastra radi sprovođenja mjera utvrđenih u tač. II - V ove odluke i nadležnom opštinskom sudu radi upisa u zemljišne knjige.

VII

Sastavni dio ove odluke je obrazloženje sa pratećom dokumentacijom koje je dostupno na uvid zainteresovanim licima u prostorijama i na web stranici Komisije (<http://www.aneks8komisija.com.ba>).

VIII

Shodno članu V stav 4 Aneksa 8 Opšteg okvirnog sporazuma za mir u Bosni i Hercegovini, odluke Komisije su konačne.

IX

Danom donošenja ove odluke, sa Privremene liste nacionalnih spomenika Bosne i Hercegovine (»Službeni glasnik BiH« broj 33/02, »Službeni glasnik Republike Srpske« broj 79/02, »Službene novine Federacije BiH« broj 59/02 i »Službeni glasnik Brčko Distrikta BiH« broj 4/03) briše se nacionalni spomenik upisan pod rednim brojem 158.

X

Ova odluka stupa na snagu danom donošenja i objaviće se u »Službenom glasniku BiH«.

Ovu odluku Komisija je donijela u sljedećem sastavu: Zeynep Ahunbay, Amra Hadžimuhamedović, Dubravko Lovrenović, Ljiljana Ševo i Tina Wik.

Predsjednik Komisije

Ljiljana Ševo

Broj: 06.1-2-216/05-7
17. januara 2007. godine
Sarajevo

O b r a z l o ž e n j e

I – UVOD

Na osnovu Zakona o sprovođenju odluka Komisije za očuvanje nacionalnih spomenika, uspostavljene shodno Aneksu 8 Opšteg okvirnog sporazuma za mir u Bosni i Hercegovini, član 2 stav 1, "nacionalni spomenik" je dobro koje je Komisija za očuvanje nacionalnih spomenika proglasila nacionalnim spomenikom u skladu sa članovima V i VI Aneksa 8 Opšteg okvirnog sporazuma za mir u Bosni i Hercegovini, kao i dobra upisana na Privremenu listu nacionalnih spomenika Bosne i Hercegovine (»Službeni glasnik BiH« broj 33/02) sve dok Komisija ne donese konačnu odluku o njihovom statusu, a za šta ne postoji vremensko ograničenje, i bez obzira na to da li je za navedeno dobro podnesen zahtjev.

Komisija za očuvanje nacionalnih spomenika je donijela odluku o stavljanju Sulejmanpašića kule u Odžaku na Privremenu listu nacionalnih spomenika BiH, pod rednim brojem 158.

U skladu sa odredbama Zakona, a na osnovu člana V stav 4 Aneksa 8 i člana 35 Poslovnika o radu Komisije za očuvanje nacionalnih spomenika, Komisija je

pristupila sprovođenju postupka za donošenje konačne odluke o proglašenju dobra nacionalnim spomenikom.

II – PRETHODNI POSTUPAK

U toku vođenja postupka izvršen je uviđaj u:

- podatke o sadašnjem stanju i namjeni dobra, uključujući opis i fotografije,
- podatke o oštećenjima u toku rata, podatke o intervencijama i radovima na dobru itd.,
- uviđaj u sadašnje stanje objekta,
- kopiju katastarskog plana,
- istorijsku, arhitektonsku ili drugu dokumentarnu građu o dobru koja je data u opisu korišćenja dokumentacije u okviru ove odluke.

Na osnovu uviđaja u prikupljenu dokumentaciju i stanje dobra utvrđeno je sljedeće:

1. Podaci o dobru

Lokacija

U plodnoj Skopaljskoj dolini, koja se proteže (27 kilometara po dužini, prosječna širina 4,5 km) od Gornjeg Vakufa-Uskoplja preko Bugojna do Donjeg Vakufa, na polovini puta između Gornjeg Vakufa-Uskoplja i Bugojna, od mjesta Vrbanja se odvojenim putem dugim 4 km dolazi do mjesta Odžak, izgrađenog na desnoj obali Vrbasa. Na udaljenosti od oko 200 metara, sjeveroistočno od džamije, smještene u današnjem centru Odžaka, izgrađena je Rustempašića kula.

Istorijski podaci

Nekropole stećaka u Šušljicima¹, stećci u Gračanici² i Susid grad³, lokaliteti koji se nalaze u bližoj okolini Odžaka, svjedoče o postojanju srednjovjekovnih naseljenih mjesta. U godinama nakon turskih osvajanja Bosne (1463. godine) Skopaljska dolina potpada pod njihovu vlast. U tom periodu Uskoplje je teritorijalno predstavljalo veću nahiju, koja se prostirala dolinom gornjeg Vrbasa, sa lijeve i desne strane rijeke, kojoj su pripadala i tri zatečena srednjovjekovna grada: Susid, Vesela Straža i Prusac zajedno sa trgom u Gračanici⁴. Od početka 16. vijeka, Vesela Straža

¹ Nekropola stećaka sa 23 očuvana stećka, na 1.050 metara nadmorske visine, 4 km udaljenosti, sjeveroistočno od Odžaka.

² Mjesto 2 km udaljeno od Odžaka. Razvilo se od nekadašnjeg srednjovjekovnog trga i podgrađa tvrđave Susid. Pominje se 1444, te u turskim defterima 1469, 1574. i 1604. godine (Dževad Drino, *Granica i naselja nahije Uskoplje*, Godišnjak 2005, "Preporod" Bugojno, Bošnjačka zajednica kulture "Preporod", Opštinsko društvo Bugojno, str. 179).

³ Tvrđava iznad sela Gračanica, sagrađena na uzvisini u kanjonu rječice Bunte i u blizini sela Kordići. Godine 1800. u tvrđavi je bilo 5 mustahfiza, dizdar i čehaja trđave. Tvrđava je napuštena prije 1833. godine (Dževad Drino, *Granica i naselja nahije Uskoplje*, Godišnjak 2005, "Preporod" Bugojno, Bošnjačka zajednica kulture "Preporod", Opštinsko društvo Bugojno, str. 188, 197).

⁴ Iljas Hadžibegović, *Bosanskohercegovački gradovi na razmeđu između 19. i 20. stoljeća*, Historijske monografije 1, Institut za istoriju u Sarajevu, 2004, str. 260.

je bila napuštena⁵, u periodu od početka 16. vijeka pa do 1550. godine, Susid grad gubi značaj⁶, a od kraja 16. vijeka Prusac je bio politički i kulturni centar Skopaljske župe i zvanično sjedište nahije⁷ od 1580. do 1878. godine, Gornji Vakuf i kasnije Bugojno predstavljali su zanatske centre, a Donji Vakuf, Odžak i Jemanlići su bili sjedište feudalaca⁸.

Braća Rustem-paša Skopljak⁹ i Ali-paša Skopljak su došli na prostor koji će se kasnije nazvati Odžakom iz nekog obližnjeg mjesta iz Skopaljske¹⁰ doline.

Najstariji predak Sulejmanpašića je Ali-paša Skopljak, koji je bio hercegovački *sandžak-beg*¹¹ 1694. godine.¹² Potomci Ali-paše Skopljaka prozvaće se Alipašići sve do prve polovine 19. vijeka, kada će se prozvati Sulejmanpašići, prema imenu Sulejman-paše Skopljaka¹³.

⁵ “Iz dubrovačkih obavještenja datih kralju Matiji Korvinu doznaje se da se Osmanlije 1456. i 1457. godine zadržavaju u župi Uskoplje ili u njenoj neposrednoj blizini. Padom Bosne sredinom 1463. godine pod osmansku vlast pala je i župa Uskoplje. Već u oktobru iste godine počela je protivofanziva mađarskih snaga i njihovih saveznika, među kojima je bio i Vladislav Hercegović, sin hercega Stjepana. On je oslobodio dio jugozapadne Bosne, Ramu, Uskoplje sa Veselom Stražom i Livno. Kralj Matija poklonio mu je navedene posjede 6.12.1463. godine. Podaci su nejasni sve do 1503. godine, kada je *nahija Skoplje* definitivno potpala pod osmansku vlast, a ne zna se tačno do kada je Vladislav Hercegović držao ove krajeve između 1463. i 1469. godine, kada je napustio Bosnu. U dubrovačkoj arhivi postoji podatak od 4. marta 1466. godine prema kome su dva Vlaha odveli slugu Mihoče Vukotića i predali ga Osmanlijama u Veseloj Straži (*Jalimam*, 2001, 378, nap. 69). U ugovoru između Mađara i Osmanlija 1503. godine Vesela Straža pripala je definitivno Osmanskom Carstvu. U vakufnami Mustaj-bega Skenderpašića iz 1517. godine pominje se selo Vesela Straža. Utvrđenje se više ne pominje (*Kemura*, 1915, 596; *Šabanović*, 1982, 42, 126-128, 152).

U osmanskim izvorima selo Vesela, u podnožju starog grada, navodi se isključivo pod imenom Vesela Straža. U njemu je tokom 16. vijeka popisano 100 do 111 kuća koje su plaćale porez. U selu je bio vakuf Mustaj-bega Skenderpašića.” (citirano iz *odluke* o proglašenju “Historijsko područje – Stari grad Vesela straža, općina Bugojno, FBiH” nacionalnim spomenikom Bosne i Hercegovine, objavljene pod br. 05.2-02-192/05-7, Sl. Glasnik BiH, br. 42/06)

⁶ “Izgleda da ni Susjed nije dugo odolijevao novim uslovima, jer je u popisu 1550. godine Prusac upisan kao jedina varoš u nahiji Uskoplje ...” (Ilija Hadžibegović, *Bosanskohercegovački gradovi na razmeđu između 19. i 20. stoljeća*, Historijske monografije 1, Institut za istoriju u Sarajevu, 2004, str. 260)

⁷ Nahija Uskoplje je bila u sastavu Kliškog sandžaka od osnivanja 12. marta 1537. godine (Dževad Drino, *Granica i naselja nahije Uskoplje*, Godišnjak 2005, “Preporod” Bugojno, Bošnjačka zajednica kulture “Preporod”, Opštinsko društvo Bugojno, str. 171).

⁸ Ahmed Kico, *Nastanak, razvoj i vakifi Gračanice Skopaljske*, Godišnjak 2005, “Preporod” Bugojno, Bošnjačka zajednica kulture “Preporod”, Opštinsko društvo Bugojno, str. 295-296.

⁹ “...O precima današnje porodice Rustempašić se može govoriti tek od 1683. godine kad je Rustem-paša Skopljak bio namjesnik u Karamaniji, a godine 1689. muhafiz Sofije gdje je i umro. Njegova genealogija potomaka je potpuno utvrđena. Zna se da je njegov brat Ali-paša 1694. godine bio na dužnosti hercegovačkog sandžaka. Rustem-pašin sin Gazi Osman-paša bio je, takođe, na istaknutom mjestu u Bosanskom ejaletu, kao i njegov sin Ibrahim paša. ...” (Selma Rustempašić, 2005, str. 278).

¹⁰ “... što potvrđuje i njihov nadimak – Skopljak” (Selma Rustempašić, 2005, str. 287).

¹¹ *Sandžak* je prvobitno bio vojni okrug, a zatim upravna jedinica u Otomanskoj Carevini, a *sandžak-beg* je bio predstojnik "sandžaka".

¹² Bašagić, Safvet-beg: *Znameniti Hrvati, Bošnjaci i Hercegovci u Turskoj carevini*, Zagreb, 1931., str. 11

¹³ Carskim beratom 1804. postavljen za beglerbega Čustendila. Godine 1808. postavljen za mutesarifa Kliškog sandžaka, te iste godine za kajmekana tadašnjeg bosanskog vezira Ali-paše Derendelije. Odigrao značajnu ulogu u slamanju I srpskog ustanka (zapovijedao vojskom koja je ponovo osvojila Beograd). Nakon toga bio je postavljen na položaj vezira Bosanskog pašaluka u Travniku. Godine 1818. opozvan je sa mjesta bosanskog vezira i postavljen na funkciju vezira u Solunu, gdje je i umro. Ukopan je na Kosovu Polju. Njegovi sinovi: Ćor-Mustafa-paša, Ibrahim-beg i Osman-paša (bio posljednji vezir Bošnjak u Bosni) su, takođe, obnašali visoke funkcije u Bosanskom ejaletu (Selma Rustempašić, 2005, str. 279-281).

Potomci Rustem-paše prozvaće se Rustempašići: Rustem-pašin sin, Gazi Ahmed-paša¹⁴, 1717. godine je prvi koji upotrebljava prezime Rustempašić.

Iz porodica Rustempašića i Sulejmanpašića potiču dva bosanska vezira, jedan beglerbeg i pet kliških sandžak-bega, a svakako, dvije najpoznatije ličnosti su Ahmed-paša Rustempašić i Sulejman-paša Skopljak.

Krajem 17. vijeka, na prostoru današnjeg Odžaka, sagrađene su Rustempašića kule¹⁵. Prvo je sagrađena Rustempašina, Gazi Ahmed-pašina kula: bila je visoka 15 metara i imala je tri sprata. U njenom podrumu se nalazio i bunar sa pitkom vodom, prizemlje kule je bilo kameno, spratovi su bili sagrađeni od drveta, a njeno drveno krovništvo bilo je pokriveno šindrom. Ta kula je zapaljena 1831. godine, u vrijeme Gradašćevićevog "pokreta za autonomiju".¹⁶

U njenoj neposrednoj blizini sagrađena je u isto vrijeme druga Rustempašića kula, koja je opstala do danas.

U prostranom, nekada kaldrmisanom, dvorištu u blizini kula bili su sagrađeni odžaci¹⁷ za stanovanje, a taj cijeli rezidencijalni kompleks je bio ograđen kamenim zidom visokim tri metra¹⁸. Danas se sačuvao samo dio zida, dužine oko 10 metara, postavljenog u pravcu sjever-jug, koji se naslanja na južni zid Rustempašića kule¹⁹.

Širenjem porodica, odnosno povećavanjem broja stanovništva, te zbog nedostatka potrebnog prostora za građenje kuća unutar zidova, grade se stambeni

¹⁴ Godine 1717. bio je muhafiz tvrđave Novi, a 1725. je imenovan hercegovačkim sandžak-begom. Početkom 1727. na osmansko-perzijskoj granici ponovo je izbio jedan od brojnih međusobnih ratova. Bosna je morala da opremi i pošalje na perzijsko ratište 5.200 spahija i drugih vojnika. Oni su aprila 1727. pod komandom hercegovačkog sandžaka Gazi Ahmed-bega Rustempašića i njegovog sina kliškog sandžaka Rustem-bega otišli put Perzije, da bi ugušili pobune u pokrajinama Hamadan i Isfahan. Godinu dana kasnije, aprila 1728, od te se vojske u Bosnu vratilo svega pet stotina bolesnih i iscrpljenih ljudi. Godine 1728. Ahmed-beg Rustempašić je imenovan vezinom Bosanskog ejaleta. Godine 1730. imenovan je za beglerbega Rumelije, a umro je na položaju muhafiza Niša 1732. godine (Selma Rustempašić, 2005, str. 278-279).

¹⁵ Ukupno se pominju tri kule Rustempašića:

Zapadno od postojeće Rustempašića kule postojala je još jedna, starija kula: "...Uz ovu kulu, na njenoj zapadnoj strani, raspoznaje se u zemlji trag još jedne starije kule Rustempašića, na čijoj se srijedi doskora raspoznavaše i trag zdenca sa vodom,..." (Alija Bejtović, *Odžak na Vrbasu*, El-Hidaje, Sarajevo, 1941, str. 66).

"Nekada su u Odžaku bile dvije kule Rustempašića, a imali su i jednu kulu u Kordićima pored Susida. ..." (Selma Rustempašić, *Odžak i najpoznatije porodice Rustempašići i Sulejmanpašići*, Godišnjak 2005, "Preporod" Bugojno, Bošnjačka zajednica kulture "Preporod", Opštinsko društvo Bugojno, 2005, str. 281).

¹⁶ Selma Rustempašić, 2005, str. 281.

¹⁷ "...Ali kako te kule daju malo prostora za stanovanje, građene su u tu svrhu posebne zgrade u neposrednoj blizini kule, tzv. *odžaci* ili *konaci*. ... Kule su se dizale u vis, a odžaci su se sterali u širinu. Kula je uvijek građena na više spratova, a odžaci (konaci) su redovito jednospratne zgrade. Osnovica kule je s vrlo malom iznimkom kvadrat, rjeđe pravokutnik, a u odžaka uvijek pravokutnik. ... Kule su građene od kamena, a odžaci od kamena, ćerpiča i drveta. ..." (Hamdija Kreševljaković, 1954, str. 71).

¹⁸ "...Po kazivanju Tahira Rustempašića, 72-godišnjeg ekonomiste u penziji sa kojim sam razgovarala u više navrata zadnjih par mjeseci, ove dvije kule i odžaci bili su opasani debelim kamenim zidovima visokim tri metra, a širine do devedeset centimetara. Kameni zidovi su bili pokriveni šindrom. Tahir se veoma dobro sjeća ostataka ovog zida. Do danas je sačuvan samo mali dio zida do mjesta gdje se nekad nalazila glavna kapija. U zidu su inače bile dvije kapije, glavna i teretna kapija za potrebe vojske. Prema kazivanju Azemine Rustempašić, službenice u penziji, sa kojom sam takođe više puta razgovarala, glavna kapija bila je od željeza i na njoj je bila velika halka koja se zadržala sve do četrdesetih godina prošlog stoljeća. ..." (Selma Rustempašić, 2005, str. 277).

¹⁹ Evidentirano 17. avgusta 2005. godine, prilikom obilaska lokaliteta nacionalnog spomenika (op. E. Softić).

objekti i van utvrđenog prostora²⁰, a naselje koje se formira, prema odžacima unutar zidova, dobija naziv Odžak.

Stotinak metara jugoistočno od nekadašnje glavne kapije se nalazio han²¹. Niže od hana, na udaljenosti od oko 200 metara, jugoistočno od Rustempašića kule, prije 1754. godine izgrađena je džamija²².

Posljednja sagrađena kula u Odžaku je kula Sulejmanpašića. Izgrađena je krajem 18. vijeka, a bila je zapaljena dva puta²³: 1814. godine i 1831. godine. Situaciono, izgrađena je oko 350 metara istočno od postojeće Rustempašića kule i nalazila se, u vrijeme kada je građena, van zidina koje su opasavale odžake i kule Rustempašića.

²⁰ Ovakav zaključak se može izvući i opservacijom Geodetske karte Odžaka. U neposrednom okruženju nekadašnjeg utvrđenog rezidencijalnog kompleksa, je primjetna "gusta" isparcelisanost prostora, parcelama malih površina na kojima su izgrađeni objekti.

²¹ Zapravo, u svom radu Selma Rustempašić ga pominje kao ahar (=konjušnica; Alija Isaković, Rječnik bosanskoga jezika, Sarajevo, 1995, str. 5), ali se, na osnovu opisa navedenog kasnije, može da zaključi da se radi o hanu.

"...Građen je kao utvrda opasana debelim zidom, a služio je kao konačište za putnike namjernike. Boravak u aharu bio je besplatan tri dana za putnika i njegovu pratnju. Ahar je bio dug trideset, a širok deset metara i bio je na dva sprata. Prvi sprat ahara bio je od tesanog kamena i služio je kao prostorija za smještaj konja. Na drugom spratu koji je bio građen od drveta nalazile su se prostorije prilagođene za putnike. Na južnoj strani ahara nalazile su se puškarnice. I danas su vidljivi ostaci ahara, a na dijelu zida je napravljena porodična kuća koja sad pripada Ibrahimu Rustempašiću" (Selma Rustempašić, 2005, str. 277-278).

²² U svom radu *Odžak na Vrbasu* inž. Alija Bejtović o džamiji piše: "... Naprijed smo pomenuli da se u Odžaku od starina, osim dviju kula, nalazi i jedna džamija sa kamenom munarom. Nutarnost džamije je izrađena više skromno, a do ulaza je povelik, ali jednostavan trijem. Džamijski harem je ograđen debelim kamenim zidom, a ulaz u harem je presveden u vidu polukruga kamenim tesanikom. U desnom kraju harema je mekteb, koji je iz novijeg vremena. Za džamiju Sulejmanpašići tvrde da ju je sagradio Sulejmanpaša Skopljak, a njegovi sinovi da su načinili trijem i zid oko harema. Za ovu drugu tvrdnju ne znam, da li je sigurna (možda i jest?) ali za onu prvu, da je, naime, džamiju gradió Sulejmanpaša Skopljak, bit će prije da je pogreška. Evo zašto. Uz džamiju, između ostalih grobova nalazi se i jedan ženski s nadgrobnim natpisom i oznakom 1168. godine po Hidžri, a to je 1754.-5. godina po Isa a.s. Kao neko pravilo, skoro bez izuzetka, može se usvojiti činjenica, da su grobovi oko džamija nastajali tek poslije osnutka tih džamija. A i da je u Odžaku bio puki slučaj, da su ti grobovi postojali prije osnutka džamije, sumnjam, da bi se nadgrobní spomenik sa natpisom iz 1168. (1754.-5.) godine mogao očuvati čitav dok se je džamijska zgrada izvela, tim manje što se taj grob nalazi tik same džamije. Po svemu se čini da je džamija sagrađena do 1754. godine, a Sulejmanpaša Skopljak, kad uzmemo u obzir da je umro 1818. u visokoj starosti, mogao se je tek roditi, ili je pak bio u ranoj mladosti" (Alija Bejtović, *Odžak na Vrbasu*, El-Hidaje, broj 2-3, Sarajevo, 1941, str. 69).

²³ "...Vrli starac Mehmedbeg Rustempašić pričao mi je, da je ta kula dva puta gorjela, što se potpuno sa historijom slaže. Bez ikakve sumnje prvi požar zadesio je kulu godine 1814. za vrijeme bosanskog vezira zloglasnog Alipaše Derendelije. Tada su Sarajlije zajedno sa Visočanima u jednom sukobu, u Pirotu kod Travnika porazili vezira Alipašu, na čijoj strani stajahu Sulejmanpašići, te davši se u potjeru za njima nešto Sarajlija i Visočana sađoše do u Odžak i zapališe im kulu. Drugi, još katastrofalniji požar desio se je 1831. g. u danima pokreta Husejin-kapetana Gradašćevića protiv reformi sultana Mahmuda II. Kad je Husejin-kapetan sa ustašama unišao u Travnik i uhvatio vezira Ali Namik-pašu, budući da su sinovi Sulejman-paše Skopljaka i ovom prilikom stajali uz bok travničkog vezira i na strani sultanovih reforama, otpornici tjerajući Sulejmanpašiće dospješe čak u Odžak i nemilosrdno im popališe dvore. Odžaćani su se tom zgodom veoma iznenadili. Zato Sarajlije pustiše telala da po Odžaku razglasi, da oni neće nikome ništa, do li Sulejmanpašićima. Još se i danas često priča o Odžaku, kako su žene prilikom toga napada metale u prozore kule duške i jorgane da ih pušćani meci ne bi dostigli. Nakon što su Sarajlije i Visočani popalili kulu i konak, i tim ogromnu štetu Sulejmanpašićima nanijeli, te se zaputili prema Travniku, pod gorom Vranicom ih dočekaše Srbi, kmeti Sulejmanpašića, i na tom im mjestu mnogo jada zadadoše. Nakon toga katastrofalnog požara kula nije više renovirana, nego je Sulejmanpašići napustili, te niže nje sagradiše veću kuću bosanskog stila. Od tada je kula prepuštena nesmiljenom zubu vremena, i s kule kamen po kamen pada, dok se ona najposlije sa zemljom ne sravni. ..." (Alija Bejtović, 1941, str. 68).

Prema podacima iz rada Alije Bejtića, ispod Sulejmanpašića kule bio je izgrađen "neobično veliki *ahar*"²⁴.

Promjenom društveno-političkih i ekonomskih prilika u austrougarskom periodu Odžak je izgubio pređašnji značaj. Austrougarska uprava Bosnu je podijelila na 6 okruga, koji su se dijelili na srezove i ispostave. Srezovi se dijele na opštine, a one na mahale i zaseoke. U tom periodu Odžak je ušao u sastav Bugojanskog sreza²⁵ i imao je status seoske opštine. U to vrijeme porodica Rustempašić, osim Husref-efendije Rustempašića²⁶, koji je živio u Rustempašića kuli u Odžaku, nije imala značajnijeg udjela u političkom, kulturnom i obrazovnom životu. S druge strane, porodica Sulejmanpašića održava status bogatih begovskih porodica i svoje posjede zadržava sve do kraja Prvog svjetskog rata.

Austrougarska vlast je vršila popise stanovništva prema kojim: 1879. u Odžaku ima 55 kuća i 67 stambenih jedinica u kojima živi 296 stanovnika; 1885. u Odžaku imaju 54 kuće i 56 stambenih jedinica u kojima živi 276 stanovnika; 1895. u Odžaku imaju 52 kuće i 50 stambenih jedinica u kojima živi 228 stanovnika; 1910. u Odžaku ima 47 kuća i 40 stambenih jedinica u kojima živi 257 stanovnika. Iz ovih popisa može da se zaključi da se broj kuća i stambenih jedinica u Odžaku, kao i broj njegovih stanovnika smanjivao zbog iseljavanja stanovništva Odžaka u Bugojno, Gornji Vakuf i Tursku.²⁷

Neposredno pred II svjetski rat u Odžaku su živjeli potomci starosjedilačkih porodica Sulejmanpašića i Rustempašića, dvije porodice Mandžića i jedna porodica Ždralovića (doselili su se iz sela Ždralovići kod Prusca). U tom periodu u Rustempašića kuli je živio Ali-beg Rustempašić.²⁸

Prema podacima iz dostavljenog zemljišno-knjižnog izvotka²⁹ za Sulejmanpašića kulu, ukupno 30 osoba³⁰, ima uknjiženo pravo raspolaganja nekretninom.

2. Opis dobra

²⁴ "...Odmah ispod ove kule stajao je u svoje vrijeme i neobično veliki *ahar*. Ako je vjerovati pričanju mještana, da se je protezao od brijega do brijega, gdje oni u zemlji pokazuju i širinske temelje, onda je dužina toga ahara – konaka iznosila ništa manje nego 120, a širina 40 metara. Dijelio se je u tri dijela. U prvom dijelu ahara, desno od kule, stanovala je begovska posluga, a pod tim dijelom u prizemlju bijahu i magaze. Druga trećina ahara služila je kao musafirluk (svratište) za putnike. Ispod ovog i prvog dijela ahara, uprav gdje se oni sastaju, bješe od zapada prema istoku toliki prolaz, da su tuda prolazila puna kola sijena. U zadnjoj trećini ahara bio je ženski harem. U *ahar* su vodila dva ulaza i to jedan sa jedne, a drugi s druge širinske strane njegove. Uz ulaze stajale su velike i neobično jake stepenice. Stari Mehmedbeg pripovijeda, kako je neki Arifbeg Miralem iz Jemanlića od Donjeg Vakufa, kada je sa svatovima došao u Odžak, da vodi Azeminu, kćer Mustajbega Sulejmanpašića, na konju izlazio uz te stube na gornji dio ahara. U pozadini desnog dijela ahara stajale su štale i druge nuzgredne prostorije. I aharu je onaj požar 1831. udario pečat propasti. Jedan dio napuštenog ahara zapamtio je i Mehmedbeg Rustempašić i jedino se ima zahvaliti njemu, što se danas znade kakav je taj *ahar* bio. On priča kako se je posljednji dio toga ahara srušio uprav onda kad je on kao dijete sjedio u mektebu pred muallimom, a to je bilo nešto prije 1890. godine" (Alija Bejtić, 1941, str. 68-69).

²⁵ Obuhvatao je cijelu Skopaljsku dolinu.

²⁶ Bio je 1898. šerijatski sudija u Bugojnu.

²⁷ (Selma Rustempašić, 2005, str. 284-287.)

²⁸ (Alija Bejtić, 1941, str. 63-65.)

²⁹ zemljišnoknjižni izvadak zemljišna parcela broj 94 i 96, katastarska opština Gornji Odžak, nar. br. 2270/05, br. zk. uloška 311, koji je izdala 17.8.2005. godine Zemljišnoknjižni ured Općinskog suda u Bugojnu, Srednjobosanski kanton, Federacija Bosne i Hercegovine, Bosna i Hercegovina

³⁰ Nasljednici koji su upisani u dijelu B) Sopstveničkog lista, navedenog ZK izvotka, raspoložu različitim dijelovima. Pored imena upisanih sopstvenika udio u vlasništvu nad nekretninom je izražen sa: 1/192, 9/128, 3/128, 9/256, 1/12, 1/48, 1/24, 1/15, 1/60, 1/120, 1/720, 3/16.

Kula je sagrađena u 18. vijeku i pripada rezidencijalnom tipu feudalnih kula, ili »spahijskih« kula, kako ih prof. Hamdija Kreševljaković u svom radu još naziva³¹.

Kula je izgrađena na strmom terenu, na uzvisini sa koje se pruža pogled Odžak. Kula ima kvadratnu osnovu čije su dimenzije stranice cca 9,95 metara. Danas se nalazi u ruševnom stanju: od kule su preostala samo četiri obodna zida, koji dosežu visinu nekadašnjeg trećeg sprata kule. Visine zidova, mjerene na uglovima kule u odnosu na kote terena iznose: na sjeveroistočnom uglu cca 8 m, na jugoistočnom uglu cca 14 m, na jugozapadnom uglu cca 13 m i na sjeverozapadnom uglu cca 11 m.

Visina kule, prije posljednje devastacije kule u požaru 1831., iznosila je oko 25 metara³². Zidana je od kamena krečnjaka: vertikalni uglovi kule su rađeni povezanom blokovskom vezom od pravilnih klesanaca (na uglovima objekta se vide blokovi dužina oko 50-80 cm, dužine i visina oko 35-50 cm), lica zidova su rađena od pritesanog kamena, spojnice dersovane, a ugaoni kamenovi klesanci su obrađeni zubljom. Zidovi kule su zidani sa blagim zakošenjem ravni zidova prema unutra u odnosu na vertikalnu ravan³³. Debljina zidova u prizemlju kule iznosi cca 130 cm, a na superponiranim etažama cca 100 cm.

Na osnovu fotografije stanja³⁴ kule prije 1941. i podataka iz stručnog rada Alije Bejtića iz 1941., te arhitektonskog rješenja sačuvane Rustempašića kule, sagrađene prije Sulejmanpašića kule, može se prepostaviti da je Sulejmanpašića kula imala podrum, četiri sprata i čatmu (kao peti sprat) iznad koje je bilo drveno krovšte.

U kulu se ulazilo kroz vrata (dimenzija cca 92 x 200 cm) postavljena u južnom zidu. Vrata su odignuta cca 2 metra u odnosu na kotu terena podnožja južnog zida. Spoljni zidarski otvor vrata izveden je sa prelomljenim lukom.

Neke naznake dispozicionog rješenja prostora unutar kule, mogu se nazrijeti iz opisa Alije Bejtića: »...*Povrh ulaza prema vani vire dvije grede koje su držale krov nad ulazom, a po strani ulaza u zidu se nalaze s obje strane po dvije rupe koje su služile za zaključavanje vrata, i to tako da su se dvije jake drvene sohe, koje su se u ovom slučaju zvale mandali prepriječile iza zatvorenih vrata, a krajevi bi im zamakli u te zidne rupe. Ulaz je vodio u prizemlje koje je zauzimalo manju polovicu horizontalnog presjeka kule. Uz nekoliko stepenica, koje su stajale desno od glavnog ulaza izlazilo se na prvi sprat kule. Ispod toga sprata veću polovicu prizemlja*

³¹ « ...Osim *kula feudalne gospode* građene su takve kule i kao *uredske zgrade*, u kojima su sjedili kapetani i sa svojom posadom čuvali granicu. ...

...Kulama su nazivane i *ishodišne kuće*, građene oko većih gradova, gdje su bogatiji građani ljetovali. U takvim je kulama ponekad u prizemlju staja. Osim prizemlja imali su samo jedan ili dva kata. I na takvim je kulama bilo puškarnica. Veći broj takvih kula bio je i oko Sarajeva, naročito u kraju ispod Igmana od Hrasnice do Vrela Bosne. A istim imenom zvuču se i *stražarnice* uz važnije drumove, i građene su na isti način kao kule feudalne gospode. ...» (Hamdija Kreševljaković, 1954, str. 71-73).

³² Na osnovu vizuelne opservacije ostataka kule, izvršene svakako prije 1941. godine, ing. Alija Bejtić, zaključuje da kula imala visinu oko 25 metara. U svom radu on piše: "*Danas iznutra nema nikakvih pregrada, ali se po zidovima jasno raspoznaju obrisi pojedinih spratova. Prema tim obrisima vidi se, da je kula imala četiri sprata, a reče mi 60-godišnji starac Mehmedbeg Rustempašić, iz toga mjesta, da je kula imala i peti sprat, iznad koga, veli, da su bile naokolo puškarnice i oluci za ljevanje ključale vode na neprijatelja, ako bi na kulu napao. Iznad puškarnica bješe nešto šira drvena čatma (najgornji dio kule). Prema tome, kula dok je bila čitava iznosila je u visinu više od 25 m. Po čatmi bješe drveni krov, koji je stajao na kuli negdje do pred Okupaciju 1878. godine.* (Alija Bejtić, *Odžak na Vrbasu*, "El-Hidaje", broj 2-3, Sarajevo, 1941, str. 66)

³³ Opservacija sa terena a vidljivo je i na fotografijama postojećeg stanja objekta snimljenim 17.8.2005. godine.

³⁴ Stručni rad ing. Alije Bejtića je objavljen u listu "El-Hidaje", broj 2-3, Sarajevo, 4. decembra 1941. Na fotografiji, objavljenoj u radu, kula ima podrumsku etažu i četiri sprata iznad nje, a djelomično su sačuvane zidne strukture i pete etaže (Napomena: E. Softić).

zauzimale su dvije na čemer svedene magaze (možda bjehu i tamnice?), koje se pružaše od sjevera prema jugu. Svodovi tih magaza danas su oboreni. Ulaz u te magaze bio je svakako iz prizemlja kule, odmah iza glavnog ulaza u kulu.»³⁵

Danas³⁶ se na zapadnom zidu kule nalazi 6 prozorskih otvora (dimenzija 80 x 170 cm), a na južnoj strani 9 prozora. O broju prozorskih otvora, 1941., inž. Alija Bejtić piše: *»S južne i zapadne strane kule nalaze se velika prozorska okna, i to na prvoj dvanaest, a na drugoj deset. Dok je kula bila čitava, imala je po svoj prilici 27 prozora.»³⁷* Spoljni zidarski otvori vrata izvedeni su sa prelomljenim lukom. U istočnom i sjevernom zidu, umjesto prozora su bile puškarnice, raspoređene u pet³⁸ redova a u svakom su bile po tri puškarnice. Na sjevernom zidu, blizu spoja sa istočnim zidom, u nivou prve i treće spratne etaže, u istoj vertikalnoj osovini, izvedena su dva otvora dimenzija cca 90 x 190 cm.

Međuspratne tavanice su imale konstrukciju od drvenog grednika. U navedenom radu inž. Alija Bejtić, 1941., navodi: *»...Iznutra kule, iznad prozora, iz zida vire ostatci drvenih napola pogorjelih greda, što je vidan znak, da je kulu harao požar, ali je ujedno jasno i to, da je vatra dospjela samo do tavanice trećeg sprata, jer grede iznad prozora četvrtog sprata, pa što više i grede u podu toga sprata ostale su čitave.*

U prva dva sprata kule vide se u zapadnom zidu udubine, gdje su stajale zemljane peći, a više tih udubina su vertikalno kroz zid provedeni odžaci. Na iduća dva sprata (valjda i na petom?) peći sa odžacima su stajale na južnom zidu.»³⁹

3. Dosadašnja zakonska zaštita

Rješenjem Zemaljskog zavoda za zaštitu spomenika kulture i prirodnih rijetkosti Narodne Republike Bosne i Hercegovine iz Sarajeva broj 1452/50 od 28.10.1950. godine spomenik je pravno zaštićen objektom, a Rješenjem Zavoda za zaštitu spomenika kulture Narodne Republike Bosne i Hercegovine iz Sarajeva broj 02-743-3 od 18.4.1962. godine Sulejmanpašića kula u Odžaku, vlasništvo porodice Sulejmanpašića, upisana je u Registar nepokretnih spomenika kulture.

Pod nazivom *Sulejmanpašića kula u Odžaku* i rednim brojem 158 dobro se nalazi na Privremenoj listi Komisije za očuvanje nacionalnih spomenika Bosne i Hercegovine.

4. Istraživački i konzervatorsko-restauratorski radovi

Nema dostupnih podataka o izvršenim restauratorsko-konzervatorskim radovima.

5. Sadašnje stanje dobra

Objekat još od požara 1831. van bilo kakve funkcije. Najvjerovatnije je objekat u proteklih 175 godina bio bez krova, izložen neprestanom razornom dejstvu atmosferskih uticaja. Evidentno je, upoređujući sadašnje stanje objekta, sa onim na

³⁵ Alija Bejtić, *Odžak na Vrbasu*, "El-Hidaje", broj 2-3, Sarajevo, 1941, str. 66

³⁶ Stanje objekta na dan 17.8.2005. godine.

³⁷ Alija Bejtić, *Odžak na Vrbasu*, "El-Hidaje", broj 2-3, Sarajevo, 1941, str. 66

³⁸ Odnosi se na stanje objekta prije 1941. Zbog ružiranja mase zidova (u periodu od 60-tak godina "obrušile" su se praktično još etaže trećeg i četvrtog sprata kule), godine 2005. puškarnice su se zadržale još u tri reda.

³⁹ Alija Bejtić, *Odžak na Vrbasu*, "El-Hidaje", broj 2-3, Sarajevo, 1941, str. 68

fotografiji iz 1941., da su se, u periodu od šezdesetak godina, praktično “urušile” etaže trećeg i četvrtog sprata kule.

Zbog samoniklog drveća i rastinja ne može se pristupiti prostoru unutar zidina. Uz to, ono svojim rastom dodatno ugrožava objekat.

6. Specifični rizici

Na istočnom zidu vidljiva je vertikalna konstruktivna pukotina koja se protežu kroz sve etaže. Pukotina koja ima širinu otprilike 1-2 cm oslabljuje građevinu te ugrožava stabilnost objekta, naročito u slučaju zemljotresa. Slična pukotina, manje dužine (konstruktivna pukotina se pruža od prozorskog otvora prvog sprata, prema tlu), postoji i u zapadnom zidu.

Zbog neprestanog obrušavanja zidova, kao i činjenice da se kula nalazi neposredno uz lokalni put, postoji opasnost teškog povređivanja ljudi koji koriste put. Visina krune južnog zida kule, sa kojeg se potencijalno mogu obrušiti kamenovi, je cca 16 metara iznad puta što dodatno povećava opasnost po prolaznike.

III - ZAKLJUČAK

Primjenjujući Kriterijume za donošenje odluke o proglašenju dobra nacionalnim spomenikom (»Službeni glasnik BiH« br. 33/02 i 15/03), Komisija je donijela odluku kao u dispozitivu. Odluka je zasnovana na sljedećim kriterijumima:

Vremensko određenje

(dobra nastala od praistorije do kraja XX vijeka)

Istorijska vrijednost

(veza građevine, cjeline ili područja sa istorijskom ličnošću ili značajnim događajem u istoriji)

Čitljivost (dokumentarna, naučna, obrazovna vrijednost)

- i. svjedočanstvo o određenom tipu, stilu ili regionalnom maniru,
- ii. svjedočanstvo o tipičnom načinu života u određenom periodu.

Simbolička vrijednost

- i. tradicionalna vrijednost,
- ii. značaj za identitet grupe ljudi.

Ambijentalna vrijednost

- i. odnos oblika prema ostalim dijelovima cjeline,
- ii. objekat ili grupa objekata je dio cjeline ili područja.

Izvornost

- i. oblik i dizajn,
- ii. materijal i sadržina,
- iii. tradicija i tehnike,
- iv. položaj i smještaj u prostoru,

Sastavni dio ove odluke su fotodokumentacija i grafički prilozi navedeni u popisu priloga kako slijedi:

1. Imovinsko-pravna dokumentacija

- 1.1. Karta sa prostornim prikazom zona zaštite,
- 1.2. Sulejmanpašića kula, *kopija katastarskog plana*, k.č. broj 2143, k.o. Odžak, broj plana 9, mjerilo 1:2500, koju je izdala 17.8.2005. godine Opštinska geodetska uprava Bugojno, Opština Bugojno, Srednjobosanski kanton, Federacija Bosne i Hercegovine, Bosna i Hercegovina,
- 1.3. Zemljišnoknjižni izvadak, zemljišna parcela broj 94 i 96, katastarska opština Gornji Odžak, nar. br. 2270/05, br. zk. uložka 311, koji je izdala 17.8.2005. godine Zemljišnoknjižni ured Općinskog suda u Bugojnu, Srednjobosanski kanton, Federacija Bosne i Hercegovine, Bosna i Hercegovina
- 1.4. Rješenje Zavoda za zaštitu spomenika kulture Narodne Republike Bosne i Hercegovine iz Sarajeva broj 02-743-3 od 18.4.1962. godine o zaštiti Sulejmanpašića kule u Odžaku.

2. Fotografija stanja prije 1941. (izvor: Bejtić, Alija, *Odžak na Vrbasu*, "El-Hidaje", broj 2-3, Sarajevo, 4. decembra 1941, str. 65)

3. Fotografije objekta snimljene 17.8.2005. godine (snimio arhitekta Emir Softić)

Korišćena literatura

U toku vođenja postupka proglašenja istorijske građevine - *Sulejmanpašića kule u Odžaku kod Bugojna* nacionalnim spomenikom BiH korišćena je sljedeća literatura:

1900.	Bašagić, Safvet-beg, <i>Kratka uputa u prošlost Bosne i Hercegovine: (od g. 1463-1850) / Safvet-beg Bašagić-Redžepašić (Mirza Safvet), Sarajevo.</i>
1931.	Bašagić, Safvet-beg, <i>Znameniti Hrvati, Bošnjaci i Hercegovci u Turskoj carevini, Zagreb, 1931.</i>
1941.	Bejtić, Alija, <i>Odžak na Vrbasu</i> , El-Hidaje, broj 2-3, Sarajevo, 4. decembra 1941.
1954.	Kreševljaković, <i>Hamdija, Kule i odžaci u Bosni i Hercegovini, »Naše starine«, II, Godišnjak Zemaljskog zavoda za zaštitu spomenika kulture i prirodnih rijetkosti NR Bosne i Hercegovine, Sarajevo.</i>
1990.	Klaić, Vjekoslav, <i>Povijest Bosne / Vjekoslav Klaić; [priređivač i autor pogovora Dubravko Lovrenović], »Svjetlost«, Sarajevo, 1990.</i>

1995. Isaković, Alija, Rječnik bosanskoga jezika, Sarajevo.
2001. Kico, Ahmed, *Nastanak, razvoj i vakifi Gračanice Skopaljske*, Godišnjak 2005, str. 291-310, »Preporod« Bugojno, Bošnjačka zajednica kulture »Preporod«, Opštinsko društvo Bugojno.
2004. Hadžibegović, Ilija, *Bosanskohercegovački gradovi na razmeđu između 19. i 20. stoljeća*, Historijske monografije 1, Institut za istoriju u Sarajevu.
2005. Rustempašić, Selma, *Odžak i najpoznatije porodice Rustempašići i Sulejmanpašići*, Godišnjak 2005, str. 275-290, »Preporod« Bugojno, Bošnjačka zajednica kulture »Preporod«, Opštinsko društvo Bugojno.
2005. Drino, Dževad, *Granica i naselja nahije Uskoplje*, Godišnjak 2005, str. 171-198, »Preporod« Bugojno, Bošnjačka zajednica kulture »Preporod«, Opštinsko društvo Bugojno.

Nosilac istraživanja i izrade Prijedloga odluke:

*Emir Softić, diplomirani inženjer arhitekture,
saradnik za spomenike graditeljskog naslijeđa
u Komisiji za očuvanje nacionalnih spomenika*